

**P. SOTIROV, D. AJDAČIĆ (RED.): LEKSYKON
AKSJOLOGICZNY SŁOWIAN I ICH SĄSIADÓW. TOM 5:
HONOR, WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU
MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ, LUBLIN 2017, SS. 436.**

Pod koniec 2017 roku wydany został kolejny, piąty już tom *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. Ta część publikacji poświęcona została pojęciu HONORU, a uwzględniono w niej definicje leksykalnych wykładników tego konceptu w językach słowiańskich – polskim (tekst Moniki Grzeszczak), słowackim (Katarina Dudová), rosyjskim (dwa teksty – Ludmiły L. Fiodorowej i Ewy Białek oraz Swietłany Tolstiej), białoruskim (Nadieżda Kochnowicz), ukraińskim (Weronika Jarmak), bułgarskim (Petar Sotirov), chorwackim (Amir Kapetanović, Irena Miloš) i serbskim (Dejan Ajdačić), w niesłowiańskich językach naszych sąsiadów – niemieckim (Monika Grzeszczak) i litewskim (Irena Smetonienė), a także w grece starożytnej (Kazimierz Korus) oraz współczesnej (Ilijana Genew-Puchalewa, Ewelina Minewa).

Zasadnicza część, przedstawiająca rekonstrukcje definicji kognitywnych dla wspomnianych już języków, poprzedzona jest wstępem Jerzego Bartmińskiego (*Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?*, s. 7–12), który krótko przypomina cele i założenia projektu *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów*. Przybliżone zostały zarówno waga badań wartości dla poznania kultury i tożsamości, jak i dylematy, przed którymi może stanąć badacz językowo wyrażanej aksjologii (m.in. co stanowi kanon wartości i dla kogo?). Bartmiński wskazuje także, za Jadwigą Puzyniną, na zaangażowany charakter badań: celem *Leksykonu* jest także zapobieganie manipulacjom znaczeniami nazw wartości. We wstępie przedstawiono uzasadnienia doboru haseł do leksykonu oraz wypracowane standardowe narzędzia badań nad językowym obrazem wartości – są to źródła systemowe, ankiety przeprowadzane wśród studentów oraz teksty pochodzące przede wszystkim z korpusów języka ogólnego i prasy wysokonakładowej.

Następnie w artykule *HONOR – fundament słowiańskiego i europejskiego kanonu wartości* (s. 13–26) Petar Sotirov syntetyzuje wyniki analiz badaczy przedstawione w tomie, próbując odtworzyć zarówno podobieństwa, jak i różnice w językowych obrazach pojęcia HONORU w językach słowiańskich i krajów sąsiedzkich. W swojej krótkiej syntezie dostrzega wspólne cechy większości artykułów zamieszczonych w tomie. Prezentują one treść pojęciową konceptu HONORU na tle historycznym bądź diachronicznym, zazwyczaj streszczają też stan badań nad pojęciem. Pojawiają się dwie tendencje w prezentacji danych: 1) holistyczna – ujmująca wyniki w fasetach, a więc

uporządkowanych wiązkach cech konotacyjnych, 2) separacyjna – charakteryzująca z osobna poszczególne typy danych. Sotirov w przeglądzie dociekań dotyczących HONORU zauważa grupy słowiańskich leksemów o wspólnym źródłosłowie (z łac. *honor* lub psł. *čьstb) oraz odnotowuje mniej prototypowe profile znaczeniowe w poszczególnych językach narodowych. Ostatecznie Sotirov podejmuje próbę rekonstrukcji syntetycznej definicji kognitywnej, uwzględniając wszystkie analizowane języki w następujących fasetach: 1) Czym jest HONOR?, 2) Jakie konkretne działania, zachowania i postawy implikuje HONOR?, 3) Czy HONOR jest wartością?, 4) Kto jest podmiotem HONORU?, 5) Czy HONOR wymaga ochrony?, 6) Jakie są zewnętrzne oznaki HONORU? Swoją próbę krótkiego podsumowania Sotirov kończy dwoma wnioskami – w większości języków dostrzega się jego aspekt wewnętrzny (związany z wartościami i zasadami wyznawanymi przez jednostkę) oraz zewnętrzny (związany z relacjami ze społeczeństwem). Ponadto autor wskazuje na fundamentalną rolę pojęcia honoru w słowiańskim i europejskim kanonie wartości, przy świadomości licznych narodowych wariacji w jego profilowaniu.

Kazimierz Korus w artykule *TIMÉ (GODNOŚĆ, HONOR) w starożytnej kulturze greckiej* (s. 27–50) bada rozumienie tego pojęcia na obszernym korpusie tekstów antycznych. Dostrzega związek konceptu HONORU z starogreckim konceptem SŁAWY, zauważa też, że dla starożytnych podmiotem honoru mogli być tylko ludzie wolni i szlachetnie urodzeni. Istniała w antycznej Grecji również możliwość utraty honoru. Jak zauważają redaktorzy tomu, dociekania te są istotne z uwagi na wpływ kultury Grecji antycznej na kanon wartości współczesnej Europy.

W tekście *Koncept TIMI w nowogreczeskim języku* (s. 51–88) Ilijana Genew-Puchalewa i Ewelina Minewa odnotowują we współczesnej grece istnienie dwóch wymiarów pojęcia HONORU. Zewnętrzny aspekt przejawia się w dobrym zdaniu innych o podmiocie honoru, które wynika z oceny jego postawy i czynów. Wewnętrzny aspekt wypływa z dobrego mniemania o sobie, co wiąże się z prawem jednostki do godności. Badaczki dostrzegają też możliwy negatywny sposób wartościowania tego pojęcia, który wynika z nadmierności, prowadzącej do przeradzania się honoru w pychę.

Irena Smetonienė w artykule *HONOR (GARBE) w języku i kulturze litewskiej* (s. 89–114) przeanalizowała rozmaite aspekty rozumienia tego pojęcia na Litwie. Najważniejsze cechy HONORU to jego związek z poczuciem własnej godności, pozytywną oceną podmiotu honoru za jego czyny, rzetelną pracę, uczciwość i sumiennosc. W kulturze litewskiej, zdaniem Smetonienė, HONOR ma także silnie wiązać się z patriotyzmem.

Zgodnie z rezultatami badań Moniki Grzeszczak, przedstawionymi w tekście *HONOR w języku polskim* (s. 115–148), rozumienie tego pojęcia także na gruncie naszego języka jest dwuaspektowe. W wymiarze wewnętrznym jego treść pojęciowa odpowiada ‘godności osobistej, poczuciu własnej godności’ i tym podobnym wartościom. W wymiarze zewnętrznym koncept ów sprowadza się do ‘szacunku, poważania’.

Tekst *Konceptualizácia pojmu ČEŠŤ v slovenskej lingvokultúre* (s. 149–176) Kataríny Dudovej prezentuje wielość aspektów konceptu HONORU w języku słowackim. Badaczka zauważa, że najczęściej akcentowany jest jego wymiar etyczny – zależność od postawy człowieka, jego samoświadomości i poczucia własnej godności. Nie do zignorowania jest też wymiar zewnętrzny – relacje z innymi ludźmi i stosunek społeczności do danej osoby. Dudová stwierdza, że w języku słowackim można wyróżnić takie profile pojęcia HONORU, jak: folklorystyczny, religijny, kulturowy, społeczny, prawny i naukowy.

Natomiast Ludmiła L. Fiodorowa i Ewa Białek w tekście *Koncept CZEST' w rosyjskim językowym obrazie świata* (s. 177–222) dostrzegają dwuaspektowość pojęcia HONORU w kulturze rosyjskiej. Znow do czynienia mamy z zewnętrzną semantyką konceptu, pokrewną rozumieniu ‘sławy, chwały’, jak i wewnętrzną, denotującą wartości moralno-etyczne. Badaczki zauważają jednak, że większą wagę w kulturze rosyjskiej ma wymiar wewnętrzny i rekonstruują związek przyczynowo-skutkowy: od ‘wartości i zasad’ do ‘dobrego imienia’. Odnotowują także, iż w ujęciu historycznym cechy konotacyjne rosyjskiego pojęcia HONORU kształtowały się w kierunku odwrotnym – pierwotny był wymiar zewnętrzny. Fiodorowa i Białek śledzą również, w jaki sposób profilowanie badanego konceptu było modyfikowane pod wpływem wydarzeń społeczno-politycznych w dyskursach: oficjalnym, liberalno-opozycyjnym, religijnym i w dyskursie prasy kolorowej.

Tekst *Russkaja CZEST' i polskij HONOR* (s. 223–236) Swietłany M. Tołstojowej był już uprzednio publikowany i stanowi istotny punkt odniesienia dla wielu badaczy zajmujących się językowym obrazem honoru w językach słowiańskich. Tołstojowa dokonuje analizy treści semantycznej polskich leksemów *cześć*, *honor* i *godność* oraz rosyjskich wyrazów *czest'* i *dostoinstwo*. Obficie posługując się danymi systemowymi (z zakresu etymologii, systemu leksykalnego, frazeologii), wyróżnia dwa wymiary HONORU – zewnętrzny i wewnętrzny. Ten pierwszy wiąże się z kwestiami: kto może być podmiotem honoru i co może być jego obiektem. Wymiar wewnętrzny natomiast odkrywa charakterystykę podmiotu honoru, która przeważnie dokonywana jest przez negację (np. *nie kłamię*).

Nadieżda Kochnowicz w artykule *Koncept HONAR w bieloruskom jazykie* (s. 237–272) odkrywa przede wszystkim wielość profili pojęcia HONORU w języku i kulturze białoruskiej. Wyróżnia takie profile, jak: ogólnoludzki, stanowy, szlachecki, patriotyczny, wojenny, radziecki, genderowy, rodzinny i sakralny. Cechy konceptu organizowane są w ramach faset: Podmiot honoru, Warunki zachowania i straty honoru, Stereotypowe charakterystyki oraz Konsekwencje. Kochnowicz w swoim tekście próbuje także określić dynamikę zmian treści pojęcia HONORU w języku białoruskim i stwierdza, że największe przemiany dotknęły jego aspektów powiązanych ze sferą emocji, moralnością, patriotyzmem oraz radzieckim modelem człowieka jako pracownika.

W tekście *Poniattia CZEST' u suczasnij ukrajinskij mowi* (spróba kognitywnoji definiciji) (s. 273–306) Weronika Jarmak podkreśla wielowymiarowość i wieloprofilowość konceptu HONORU we współczesnym języku ukraińskim. Podobnie jak w innych ję-

zykach, także w ukraińskim można wyróżnić aspekt wewnętrzny i zewnętrzny honoru. Dodatkowo Jarmak mówi o wymiarach ogólnoludzkim i narodowym pojęcia honoru w kulturze ukraińskiej. Rozważa także wpływ aktualnej sytuacji politycznej na Ukrainie na rozumienie pojęcia HONORU. Co do profili konceptu, pojęcie to jest modelowane odmiennie w dyskursach ideologicznym, prawniczym, religijnym i feministycznym.

Bułgarskie rozumienie pojęcia HONORU rekonstruuje Petar Sotirov i Ilijana Genew-Puchalewa w artykule *Poniatijeto CZEST w byłgarskija ezik* (s. 307–346). Dla badaczy tych istotna jest perspektywa historyczna i rozwój treści pojęcia HONORU w kulturze bułgarskiej. Uwzględnienie zarówno kontekstu historycznego, jak i danych S-A-T pozwoliło na wyróżnienie politycznego, profesjonalnego, prawniczego i religijnego profilu konceptu.

W artykule *Hrvatska jezična slika ČASTI danas* (s. 347–366) Amir Kapetanović i Irena Miloš przebadali rozwój znaczenia pojęcia HONORU w języku chorwackim zilustrowany tekstami z ostatnich 150 lat. Głównymi cechami definicyjnymi konceptu okazują się uczciwość, szacunek, działanie w zgodzie z własnymi ideałami i zasadami, a także moralność. Ciekawy jest fakt, że w języku zachowało się jedno z historycznych, słowiańskich znaczeń *czci* jako ‘częstowania’. Natomiast jedną z motywacji słowotwórczych chorwackiego leksemu *časnik* ‘oficer’ jest to, że denotuje on historycznie pierwotny podmiot honoru: mężczyznę zdolnego do noszenia broni. Polityczne okoliczności lat 90. XX wieku prawdopodobnie wpłynęły na wyniki ankiet – w niektórych z nich ujawnia się ambiwalencja w rozumieniu konceptu HONORU.

Owa ambiwalencja pojęcia HONORU ujawnia się również w badaniach nad językiem serbskim, przedstawionych w artykule *ČAST u srpskom jeziku* (s. 367–392) Dejana Ajdačicia. Ajdačić wyróżnia trzy znaczenia leksemu *čast* w serbskim: 1) kompleks wartości osobowych, 2) publiczne wyrażanie szacunku (obecne są więc znów dwa wymiary honoru), ale też 3) częstowanie, poczęstunek. Co do profilowania ideologicznego, w artykule wyróżniono dwa zasadnicze profile HONORU: prawicowy i liberalny. Istotną częścią tekstu Ajdačicia jest prezentacja ambiwalencji tego pojęcia w języku serbskim, która wynika z jego nadużywania w dyskursie nacjonalistycznym lat 90. XX wieku.

Tom zamyka artykuł *HONOR (EHRE) w języku niemieckim* (s. 393–432) autorstwa Moniki Grzeszczak. Tekst zaczyna się systematyczną analizą historycznego rozwoju treści konceptu od staro-wysoko-niemieckiego do współczesności. Przy tej okazji autorka zauważa, że historycznie przeważał zewnętrzny aspekt honoru, a więc powiązany z relacjami podmiotu honoru ze społeczeństwem. We współczesnej kulturze niemieckiej podstawową cechą definicyjną honoru stanowi głęboki szacunek. Podmiot honoru cechuje się w Niemczech uczciwością, szczerością, słownością i prawdomównością. Grzeszczak wyróżniła w swym tekście trzy profile rozumienia honoru: lewicowy, feministyczny i katolicki. Specyficzne są rezultaty ankiet przeprowadzonych wśród studentów, które wskazują na uznawanie konceptu HONORU za przestarzały, nieistotny lub wręcz nieistniejący. Autorka wiąże to z nadużywaniem pojęcia HONORU w retoryce totalitarnej lat 30. XX wieku.

Piąty tom *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* poświęcony pojęciu HONORU oferuje szczegółowy wgląd w rozumienie tego konceptu w licznych językach słowiańskich oraz szerzej – europejskich. Przyjęcie ustandaryzowanych wytycznych metodologicznych ułatwia komparację między językowymi obrazami w poszczególnych kulturach narodowych, należy jednak zauważyć, że autorom pozostawiono wciąż sporą wolność, zwłaszcza co do wyboru profilów. Wolność ta jest wpisana w metodologię badania językowego obrazu świata, w której to dane mają determinować kategorie ich opisu. Wszelako nie do zlekceważenia jest też czynnik decyzji autorów o doborze typu źródeł.

Różnorodne źródła danych – zwłaszcza tekstowe i ankietowe – w większości wypadków nakierowują uwagę czytelnika na wpływ wydarzeń społeczno-politycznych i pokoleniowe zmiany w profilowaniu pojęcia honoru. Wprawdzie badanie krótkookresowej dynamiki semantyki pojęć nie jest celem projektu, ale szersza analiza tego typu zmian językowych obrazów mogłoby również być interesujące. W zakresie rekonstrukcji inwariantywnej, kanonicznej treści nazw wartości w językach Słowian i ich sąsiadów, piąty tom *Leksykonu* spełnił swe zadanie doskonale, podobnie zresztą jak poprzednie części publikacji. Zgodnie z założeniami autorów, można go polecić studentom filologii czy antropologii, ale biorąc pod uwagę rolę tytułowego konceptu honoru, wydawnictwo może być pomocne także dla wszystkich badaczy dyskursów społecznych i politycznych w ramach kultur słowiańskich.

Piotr Mirocha
Uniwersytet Jagielloński, Kraków